

ארם וכו'. וזהו אמרם בפרק קמא דשבת (יב, ב) אמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקים לו שאין המלאכים מבינים בלשון ארמי, פירוש כי ארם הזה הוא יוצא מכלל מציאות העולם, ואינו נחשב בכלל שבעים לשון שהם סדר מציאות העולם, ואין הלשון של ארמי הוא בכלל שבעים לשונות אלו, ולפיכך המלאכים שהם כנגד שבעים לשונות אין מכירין ארמית. ומפני זה היה ארם הפך יעקב רוצה לאבד את יעקב מצד שהם הפכים, וזה כי יעקב הוא מציאות העולם בודאי כי ארם כאין נחשב ויעקב ובניו עיקר מציאות עולם, נמצא כי ארם היה רוצה לעקור את יעקב מכל וכל כי הם הפכים בודאי, ולפיכך היה התנגדות יעקב וארם כמו הפכים ההעדר אל המציאות, לכך היה רוצה לעקור הכל כי ההעדר הוא מתנגד למציאות לגמרי.

והיינו שישראל ומצרים הם שני חלקי העולם, המצריים הם החומר וישראל הם הצורה. אבל לבן הוא מארם, שאין להם מציאות כלל. ולכן אין המלאכים מבינים לשון ארמית, כי אין לארם מציאות אמיתית, הם אינם אפילו בגדר 'חומר'. ולכן לבן מתנגד לישראל לגמרי, כי העדר המציאות מתנגד המציאות, ועיקר המציאות הוא ישראל.

ובזה יש להבין דבר נוסף. ההתנגדות של לבן היתה בזמן של יעקב אבינו ובניו, וההתנגדות של פרעה היתה בזמן שבני ישראל נעשו אומה. ונראה דגם זה מובן על פי הנ"ל. דהנה ההתנגדות של לבן היתה לעצם מציאותם של ישראל, ולכן יצאה אל הפועל בזמן שנתהוה השורש של מציאותם של ישראל, שהוא יעקב ובניו. אמנם ההתנגדות של מצרים לישראל היא משום שישראל נותנים צורה לעולם, והם החומר, לכן היא יצאה אל הפועל בזמן הלידה של כלל ישראל, שאז היו ראויים למלא תפקידם להיות בעלי הצורה של העולם.

סיפור זכירת יציאת מצרים – השרשת היסודות

א) הנה ימי הפסח הם הימים שבהם אנו מחוייבים לראות את עצמנו כאילו אנחנו יצאנו ממצרים. דגש מיוחד נתנה התורה על זכרון יציאת מצרים, שהרי מלבד החיוב המוטל על כל יחיד לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים בכל שנה ושנה, נצטוינו גם

לזכור את יציאת מצרים פעמיים בכל יום בקריאת שמע שחרית וערבית, ובנוסף יש מצוות לרוב - כגון שבת ותפילין - שנאמר בהן 'זכר ליציאת מצרים'.

ולכאורה דבר זה צריך ביאור טובא, האם כח הזכרון שלנו הוא כל כך חלש, שמבלי הזכרה תמידית נשכח את יציאת מצרים דבר שהוא כל כך ידוע ומפורסם אצלנו. ועוד יש לשאול, למה נתחייבנו שמדי שנה בשנה נראה את עצמנו כאילו יצאנו ממצרים, ולמה לא סגי בסיפור דברים בעלמא. הרי לזכור את הנסים אין מן הצורך שירגיש כאילו המעשה אירע עמו והוא עצמו בעל הנס.

(ב) אמנם ביאור הדברים הוא, דהנה כתב המסילת ישירים בתחילת הקדמתו:

החיבור הזה לא חברתי ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פרסום גדול. כי לא תמצא ברוב דברי אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל.

והיינו, שיש דברים רבים שאף על פי שעצם ידיעתם ברורה לנו, אבל אנו מעלימים עינינו מהם, כלומר שאיננו מניחים אותם להשפיע על חיינו. לא די בזה שאדם יודע שהקב"ה הוציא אותנו ממצרים, אלא צריך שכל מעשיו יהיו נעשים על פי ידיעה זו, וכל החלטותיו יתאימו אל המסקנות העולות מאותה גאולה, שהכרה זו תדריך אותו בכל מה שיבחר. ואם לאו, הרי תכליתה האמיתית של יציאת מצרים נשכחת ממנו, אף אם עצם הידיעה לא נסתרה ממנו.

וכתב הרמח"ל שם וז"ל, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה, עכ"ל. והיינו שאין פרסומו של הדבר מסייע לו לזכרו, אלא אדרבא, כיון שהדבר כל כך ברור אצלו וידוע לו, אינו מתבונן בו ואינו חושב עליו כלל, ולכן אין בכח ידיעה זו להורות לו את הדרך אשר ילך בה.

ולכן נצטוינו לזכור את יציאת מצרים, שבכל שנה נראה את עצמנו כאילו יצאנו ממצרים, ופעמיים בכל יום נזכירנה בפינו ונעורר עליה את לבבנו, מלבד כל המצוות שתכליתן להזכירנה לנו. וכמו שכתב הרמח"ל שם:

אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה, כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

(ג) ואם נדקדק בלשונו הזהב של המסילת ישירים, נראה שכלל כאן טעם נוסף מדוע בני אדם שוכחים ומתעלמים מעניני שלמות העבודה - האמונה בהשי"ת, אהבתו, יראתו, והדבקות בו - מפני שהם 'הנשכחים מבני האדם בטבע'. והיינו,

שטבעו של האדם גורם להם להיות נשכחים. ונראה, שאין כוונתו רק שיש בטבע האדם כח השכחה, וממילא הוא שוכח גם דברים אלו. אלא רצונו לומר, שטבעו של אדם מכריחהו לשכוח דברים אלו דוקא, אם אינו משתדל להזכירם לעצמו. כי הנה אדם החושב על דברים אלו ומתבונן בהם בכל שעה, הרי הם מחייבים אותו להתנהג בדרך המתאימה לידיעות אלו - שלא יתעצל בעבודת ה', הן בלימוד התורה והן בקיום המצוות, ושיחיה עם חשבון על מעשיו ודרכיו, מכח הידיעה וההכרה שהוא עתיד ליתן דין וחשבון עליהם. ודברים אלו מצינו בהדיא בשערי תשובה לרבינו יונה (שער ג אות כז), שכאשר מנה שכחת ה' במנין הלאוין, ביאר שאין כוונתו על מי ששוכח לגמרי שיש הקב"ה וכופר בו ח"ו, אלא האזהרה היא על מי שאין משים זכירתו יתברך על לבו, באופן שזכירה זו תחייב אותו להתנהג על פיה. ובספר ארחות צדיקים (שער הזכירה) מונה שלשים דברים שאדם מחוייב לזכור בכל יום ויום, ובודאי שמי שזוכרם כראוי, הרי הם מדריכים את נתיבותיו ומורים לו את דרכו.

אמנם טבעו של אדם מתנגד לחיים המתנהלים על פי הידיעות האמיתיות, כי לבו רוצה להיות בן חורין, ואינו רוצה להטריח את עצמו יותר מדאי, ולכן טבעו משתדל להשכיח ממנו את הידיעות הללו. בעבור זאת נתחייבנו, שלילה אחד בשנה יהיו יסודות אלו חיים ממש לפנינו - לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ועל ידי זה יועילו הזכירות שבכל השנה, שידיעות אלו ישפיעו עלינו לנהל את חיינו על פיהם, וכמו שיבואר לפנינו.

(ד) הנה אמרו חז"ל (מנחות מג, ב), רבי אליעזר בן יעקב אומר, כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו, הכל בחיזוק שלא יחטא, שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק, ע"כ. וקשה, הרי מעשים בכל יום שאנו רואים אנשים, מעוטפים בטלית ומוכתרים בתפילין, עומדים בפתח בתיהם לפני המזוזה - ומדברים לשון הרע. ותימה הוא, למה לא הועילו כל המצוות הללו להחזיקם שלא יחטאו.

אמנם ביאור הדברים הוא, שרק מי שפעם אחת העמיד את האמונה בהקב"ה לנגד עיניו, ונתיירא ונפחד מלפניו, אז יועילו המצוות הללו להזכיר לו את אותה יראה ופחד שהבלי העולם משכחים מלבו. אבל מי שלא קיים בעצמו מעולם 'חייב אדם לראות את עצמו', כל הזכירות שבעולם לא יעזרו לו, כי אין לו מה לזכור.

על פי יסוד זה יתבאר לנו ענין תמוה נוסף. הנה כתב המשנה ברורה (סימן א סק"ד):

וכתבו בשם האר"י ז"ל שיצייר שם הוי"ה תמיד נגד עיניו בניקוד 'יראה' וכו', וזהו סוד שויתי ה' לנגדי תמיד, וזה תועלת גדול לענין היראה. ויש שהיו רגילין

מחמת זה לעשות מנורות של קלף מצויירים להניח בסידורים, וכותבים בהם שויתי ה' וגו' בן ארבע אותיות ושאר שמות, ומנורה כזה היתה נקראת בשם 'שויתי', והטעם הוא בכדי שיהיה נזכר שלא לשיח שיחה בטלה בתוך התפלה מאימת השם. וכתב בשערי תשובה בשם התבואות שור, שראוי לאזור חיל לבטל המנהג, כי על פי הרוב אינם משמרים את הקלף כראוי, ותשתכנה בראש כל חוצות, וגם כמה פעמים בא לידי מחיקת השם וכו'.

הנה דבר זה הוא נורא למתבונן בו. הרי טעם המנהג הזה כתבו בשם האר"י ז"ל מפני שהוא תועלת גדולה לענין יראת השם, ותוצאותיו של המנהג למעשה הן ממש ההיפך מזה, שבאים לידי בזיון השם ומחיקתו ח"ו, והוא תימה.

אולם גם דבר זה מתפרש על פי מה שכתבנו. אם האדם קנה בנפשו מדת היראה, אזי יועיל לו הקלף הזה להזכירו בתמידות את אותה היראה. אבל מי שמעולם לא נגעה היראה אל לבו, לא יתעורר אליה משום שתולה לנגד עיניו שלט הכתוב בו שם הוי"ה, ואדרבא, רק יזלזל בו ח"ו ויבוא לידי חילול ה'.

ה) אמרינן בגמרא בענין המצוה להטיל חוט תכלת בציצית (מנחות מג, ב), תניא, היה רבי מאיר אומר, מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין. מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע לכסא הכבוד, שנאמר (שמות כד, י) וַתַּחַת רִגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לְבַנְתֵּי הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטֹהַר, וכתוב (יחזקאל א, כו) כְּמַרְאֵה אֲבֵן סַפִּיר דְּמוֹת כֶּסֶא, ע"כ. ומספרים שפעם שאל אחד את המשגיח הג"ר ירוחם ליוואויץ זצ"ל: מה פשר ברייתא זו, והלא גם אם אסתכל על צבע התכלת כל היום כולו, לא אעלה על לבי מחשבת כסא הכבוד כלל. והשיב לו ר' ירוחם: הלא קי"ל (עבודה זרה כ, ב; אהע"ז סימן כא), שאסור להסתכל בבגדי צבעונין של אשה אפילו שטוחים על גבי כותל שמא יבוא לידי הרהור. וקשה, איך ההסתכלות בבגדים בעלמא מביאה אותו לידי הרהור. אמנם הפשט הוא, שכיון שלבו של אדם חומד את העריות ודעתו קרובה להן, די לו בהזכרה קטנה להביא אותו לחשוב עליהן. וביאר ר' ירוחם, שאילו היו דעתו ולבו של אדם נתונים ועסוקים בכסא הכבוד, היה די לו בהזכרה בעלמא של צבע הדומה לדומה, כדי שיעלה את הכסא על מחשבתו בפועל. אבל מי שמעולם לא חשב על כסא הכבוד, ואינו תופס שום מקום במוחו - בודאי לא יועילו לו כל המזכירים שבעולם.

ו) כן הוא הענין ביציאת מצרים. מי שמנצל ימים אלו על ידי קיום מצוות ליל הסדר כראוי, ובפרט קיום מצות סיפור יציאת מצרים בשלימותה, עד שיראה את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים - יועיל לו הדבר לכל השנה, שבכל פעם שמעלה לפניו יציאת

מצרים על ידי המצוות המזכירות אותה, יחזור אל אותה תחושה והרגשה שהגיע אליה בליל הסדר. ונמצא, שההשגה שיש לכל אחד בזכירת יציאת מצרים למשך כל השנה, היא אותה מדרגה שהשיג בליל הסדר. ולכן מוטל עלינו לעלות אל מעלת אמונה חושית בליל הסדר, כי מתוך כך יועילו לו ההזכרות של השנה כולה להחזיק מעמד באותה דרגה.

אולם מילתא דפשיטא היא שמן הנמנע להגיע אל קיום מצוות ליל הסדר במדרגה זו של 'כאילו הוא יצא ממצרים', אלא אם כן בימים שלפני הפסח יכין ויזמין עצמו כראוי, על ידי לימוד ההגדה ועניני יציאת מצרים וההתבוננות בהם. אמנם אם יהיה מוכן לכך, אז בעזה"י יקנה בנפשו קנין חזק באמונה ובעבודת ה', שיעמוד לו במשך כל השנה לעמוד בכל הנסיונות והקשיים הבאים עליו, וזאת בכך שיעלה בעיני רוחו את הידיעות הברורות שעמד עליהם בחג הפסח.

הכנה לפסח – זהירות וזריזות

(א) בעת שחג הפסח ממשמש ובא, וישראל קדושים עוסקים בריבוי הכנה לקראת היום טוב - ניקוי הבתים מחמץ ואפיית המצות כהלכתן - נתבונן בתוכן עניינין של הכנות אלו, כדי לנצל זמן זה כראוי.

הנה מצינו דבר מיוחד באיסור חמץ, מה שלא מצינו דוגמתו בשאר איסורים. שבשאר האיסורים שבתורה יש שיעור לאיסורם, וחמץ הוא האיסור היחידי שיש בו דין איסור במשהו. ולא זו בלבד, אלא אף צריך לחפש ולבדוק אחריו בכל המקומות שמכניסים בהם חמץ. נמצא שיש באיסור זה חובת זהירות וזריזות יתירה, שלא מצינו בכל התורה כולה.

גם במצות מצינו זהירות וזריזות יתירה באפייתן, ומדקדקים הרבה בדבר שלא יהא בהן שום חשש רחוק של חימוץ. ודבר זה צריך ביאור, מה הטעם שמחמירים כל כך באיסור חמץ וקיום מצות מצה, מה שלא מצינו דוגמתו בכל המצוות והאיסורים.

(ב) כדי להבין נושא זה על בוריו, עלינו לבאר תחילה את יסוד עניינו של חג הפסח, ומפני שיום טוב זה הוא חג הגאולה, מוטל עלינו לבאר תחילה מהי גאולה.